
**DOĞU ANADOLU'DA BİR TÜRK KÜLTÜR MERKEZİ:
AHLAT
Recep YAŞA***

Özet

Ahlat, Sübhan ve Nemrut dağları arasında Van Gölü'ne nâzır eğilimli platolar üzerinde kurulmuş, Selçuklular çağında Ahlatşâhlar Beyliği'ne başkentlik yapmış, politik ve kültürel sahalarda önemli rol oynamış bir Oğuz/Türkmen şehridir. Türk istila yolları üzerinde yer alan bu şehir, Anadolu'ya yapılan akınların planlandığı ve dönüşlerinde de toplandıkları bir askerî hareket üssü ve aynı zamanda Oğuz boylarına mensup kitlelerin yerleştiği bir Orta Çağ Selçuklu şehridir. Nitekim bu Oğuz boylarına mensup kitleler arasında Osmanlıların mensup olduğu Kayı Boyu da vardır. Bundan ötürü Ahlat, Osmanlılar açısından da hatırı sayılır öneme sahip ata yadigarı bir Osmanlı şehridir.

Anahtar Kelimeler: Mâhân, Ahlat, Ahlatşâhlar, Kayı Boyu, Osmanlılar ve Osmanlı Tarihçileri.

**A TURKISH CULTURAL CENTRE IN EASTERN ANATOLIA:
AHLAT**

Abstract

Established on plateaus prone to the Lake Van between Subhan and Nemrut mountains, Ahlat was an Oghuz Turkmen city that was the capital of Ahlatsahs principality in the Seljuk era and played an important role in the political and cultural fields. Located on the Turkish invasion routes, Ahlat was a city where the raids on Anatolia was planned and the troops were assembled in their return and it was at the same time a medieval Seljuk city where masses from the Oghuz tribes settled. Indeed among the masses belonging the Oghuz tribe, there was the Kayi Branch which the Ottomans belonged. Hence, Ahlat was an Ottoman town that had a considerable importance for the Ottomans

Key Words: Mâhân, Ahlat, Ahlatsahs, Kayi Branch, Ottomans and Ottoman Historians.

* Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü öğretim görevlisi

GİRİŞ

Türkler Anadolu'ya geldikleri esnada, Van Gölü'nün kuzeybatı kıyısında yer alan Ahlat hariç olmak üzere, Malazgirt, Erciş, Bargiri (bugünkü Muradiye), Van ve Vestan (Gevaş) gibi şehirler Bizans İmparatorluğu'nun hakimiyeti altındaydı¹. Bu sebeple 1054 yılında harekete geçen Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey Türkmenlere yol açmak amacıyla Van Gölü'nün kuzey doğusunda yer alan Bargiri ve daha sonra da Erciş'i kısa bir kuşatmadan sonra ele geçirdi. Ahlat üzerinden ilerleyişine devam ederek Malazgirt'i kuşattı. Ancak şehir iyi tahkim edilmiş olduğundan fethedilemedi². Bununla birlikte Sübhan ve Nemrut dağları arasında Van Gölü'ne nazır eğilimli platolar üzerinde kurulmuş olan ve Türk istila yolları üzerinde bulunmasından dolayı stratejik bir konuma sahip olan Ahlat, Anadolu'ya yapılan akınların planlandığı ve dönüşlerinde de toplandıkları bir askerî hareket üssü haline getirildi. Nitekim Malazgirt Zaferi'nden hemen önce, Alparslan'ın emriyle Ahlat'ta hazırlıklarını tamamlayan Selçuklu ve Türkmen beyleri ile emirleri Doğu ve Orta Anadolu'da fetihlere giriştiler. Bunlardan Hâcib Gümüş Tegin (1066) beraberinde Afşin, Ahmed Şâh ve diğer Türkmen boy ve beyleri olduğu halde, Murat ve Dicle nehri havzalarından ilerleyerek el - Cezire bölgesinde yer alan Nizip, Nusaybin ve Adıyaman (Hısn Mansur)'da mücadele verirken, Ahlat'ı hareket üssü edinen Er - Basgan ve Sanduk gibi beyler de Anadolu'ya düzenli seferler gerçekleştirmekteydiler³. İşte bu sıralarda Sultan Alparslan, Ahlat'ı Mervânîlerin idaresinden alarak, Anadolu gazalarında şöhret kazanmış olan meşhur kumandanlarından Sanduk'un idaresine verdi. Zira Emir Sanduk, Alparslan'ın komutanları içinde birinci derece cesarete sahip olup, Malazgirt Savaşı öncesinde Ahlat'ı Türklerin cihat ve gaza üssü haline getirerek Anadolu'ya düzenli akınlarda bulunmuştu⁴. Hatta Sanduk Bey, Bizans İmparatoru'nun Ahlat üzerine gönderdiği yirmi bin kişilik öncü kuvveti

¹ Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu Türk Beylikleri*, Ankara 1990, s. 52.

² Urfalı Mateos, *Vakayinâme (952 – 1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1131 – 1162)*, (Çev. Hrant D. Andreasyan, Notlar: E. Dulaurier), Ankara 1987, s. 100 – 102; İbnü'l- Esir, *İslam Tarihi (El- Kamil Fi't – Tarih Tercümesi)*, (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. IX, İstanbul 1987, s. 454; M. Fahrettin Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, C. I, İstanbul 1953, s. 328 – 329.

³ Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944, s. 60; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk – İslam Medeniyeti*, İstanbul 1969, s.117 – 118; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Ankara 1988, s.43 – 44; Mehmet Altay Köymen, *Selçuklular Devri Türk Tarihi*, Ankara 1989, s. 259.

⁴ M. H. Yinanç, *a.g.e.*, s. 65; O. Turan, *a.g.e.*, s. 135.

yenerek (3 Ağustos 1071) güçlü bir kumandan olduğunu göstermişti⁵. Ne var ki, Alparslan Malazgirt Savaşı'ndan biraz sonra Ahlat'ı tekrar eski sahibi olan Mervânîlere geri verdi⁶. İbnü'l – Ezrak, Alparslan'ın Malazgirt Savaşı'ndan sonra Ahlat'a ve Malazgirt'e valiler tayin ettiğini ve ondan sonra gelen sultanların da aynı şekilde hareket ettiğini yazar⁷. Ancak Ahlat'ın Malazgirt Savaşı'ndan önce Selçukluların idaresine geçtiği kesindir⁸

Diğer taraftan Büyük Selçuklu Sultanı Melikşâh, 1085'te Mervânî Devleti'ni ortadan kaldırmış olmasına rağmen, Ahlat halen bir Mervânî emirinin elindeydi⁹. Ancak Mervânî emirinin zulüm ve işkencesinden bıkmış olan halk, adalet ve iyiliği ile şöhret kazanmış Türk emirlerinden Sökmen el – Kutbî'ye haber göndererek onu Ahlat'a davet etti. Bu davete icabet eden Sökmen el – Kutbî de kuvvetleriyle birlikte Ahlat'a gelerek güç kullanmaksızın şehri teslim aldı. Bunun üzerine Mervânîler Ahlat'tan uzaklaştı (493/1100)¹⁰. Muhammed Tapar da taht mücadeleleri sırasında daima kendisini destekleyen ve başarılı hizmetler veren Ahlat ve Van Gölü havzasını Sökmen el- Kutbî'ye ikta etti. Böylece Ahlat, Sökmen el- Kutbî tarafından kurulan Ahlatşâhlar Beyliği'nin başkenti ve o devrin en başta gelen siyasi ve kültürel merkezlerinden biri oldu. Nitekim Selçuklu sultanı Berkyaruk ile Muhammed Tapar arasındaki taht mücadelesi esnasında, Hoy'da yapılan savaşı kaybeden (1103) Muhammed Tapar, Türklerin güç merkezi olan Ahlat'a geldi. Burada Doğu Anadolu Türk beylerinden Ahlatşâh'ı Sökmen el – Kutbî, Erzurum Saltuklu Beyi Ali ve Ani emiri Menuçeher'i hizmetine alarak Berkyaruk'a karşı yeniden mücadeleye hazırlandı¹¹.

⁵ Faruk Sümer – Ali Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, Ankara 1988, s. 19, 51 - 52.

⁶ M. H. Yinanç, *a.g.e.*, s. 136.

⁷; Faruk Sümer, "Ahlat Şehri ve Ahlatşahlar", *Belleten*, L/197, Ağustos 1986, s. 454.

⁸ Yöre halkının anlattığına göre: "Alparslan Malazgirt harbine hazırlandığı zaman Cuma namazını Harabe Şehir'deki Ulu Cami'de kılmış, orada ordusuna nasihat etmiş, beyaz kefeni giyerek beyaz atına binmiş, savaş emrini vererek savaşa başlamıştır. Malazgirt Meydan Savaşı'nın karargahı Ahlat, askeri ise Ahlat'tandır. Savaş Malazgirt'te kazanıldığı için savaşın adı Malazgirt Savaşı olmuştur". Bkz., *Yaşayan Kültür Ahlat*, Ankara 2001, s. 44.

⁹ Bu konuda bkz., M. H. Yinanç, *a.g.e.*, s. 134 – 155; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1980, s. 83.

¹⁰ Ebu'l – Fida, *el – Muhtasar fî Ahbar el – Beşer*, II, İstanbul 1286, s. 223; Osman Turan, *a.g.e.*, s. 86; Faruk Sümer, *a. g. m.*, s. 471.

¹¹ İbnü'l Esir, *a.g.e.*, C. X, s. 292 – 294; O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk – İslam Medeniyeti*, s. 180 – 181; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (çev.: Yıldız Moralı), İstanbul 1984, s. 118.

Bu tarihlerde Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun himayesi altında yaşayan Türkmenler, Hoy – Bargiri ve Ahlat yolunu takip ederek¹², boy beyleri idaresinde aileleri ve sürüleri ile göçerek, kendilerine yurt ve hayvanlarına otlak bulmak amacıyla Anadolu sınırlarından içeri girerek Van Gölü havzasını ve bu havza içerisinde yer alan Ahlat'ı işgal ettiler¹³. Büyük Selçuklu Sultanları da bu duruma kayıtsız kalmayarak bunları sistematik bir şekilde iskân ettirmeye başladılar¹⁴. Nitekim Sultan Melikşâh, Ahlat'ın iskânıyla ilgili Soğdak el - Türkî isminde bir emiri görevlendirdi¹⁵. Bu suretle Ahlat'ın da içinde yer aldığı bölgenin nüfus yapısı ve kültürel akışkanlığı değişti. O devrin bütün tarihçileri de, Van Gölü havzasında yer alan bu Şehr – i Atik'e, yani Ahlat'a “*Dar – ı Büleh*” yani “*Oğuz taifesi şehri*” dediler¹⁶. Nitekim Celaleddin Harezşâh'ın Ahlat'ı işgalinden hemen sonra, saray kâtibi Nureddin'in yazdığı Feth - nâme'nin suretinde, “*Ahlat yöneticilerinin Diyarbekir, Fırat sahilleri, Suriye ve bazı doğu bölgelerinden Türkleri ve Türkmenleri Ahlat'a yığdıklarını*”¹⁷ ifade etmesi, daha o zamanlar, Ahlat'ın bir Oğuz/Türkmen şehri olduğunu teyit eder.

Esasen Selçuklu hükümdarları da, devletin kuruluşunda birinci derecede rol oynayan ve irsi reislerinin emir ve iradesi altında yaşayan Oğuz boylarını küçük parçalara ayırarak ayrı ayrı sahalara yerleştirdikleri gibi, kendilerine tahsis edilen geniş sahalarda ve şehirlerde de yoğun kitleler halinde iskân ettiriyorlardı. Öyle görünüyor ki, hukuken imtiyazlı bir mevkie sahip olan bu Müslüman Oğuz Türkleri¹⁸, kendi milli kültürlerinin yanında, girmiş oldukları İslâm medeniyetinden aldıkları unsur ve müesseseleri de

¹² Nitekim İbnü'l - Ezrak Ahlat'tan Rey'e giderken aynı yol güzergahını takip ederek, yani Ahlat – Erciş - Bargiri – Nevşehir – Kutur – Hoy – Merend – Tebriz – Zencan ve Maverâünnehr üzerinden Rey'e ulaşmıştır. Bkz. İbnü'l – Ezrak, *Meyyafarikin ve Amid Tarihi (Artuklular Kısmı)*, (Türkçe Çev. Ahmet Savran), Erzurum 1992, s. 112.

¹³ Bilindiği üzere Ahlat'a gelen Türkmenlerden, bir kol Murat suyunu takip ederek Orta Anadolu'ya, diğer bir kol da Bitlis – Erzen – Meyyafarikin (Silvan) ve Amid (Diyarbakır) yolunu takip ederek El - Cezire (Fırat ile Dicle arası) bölgesine giderek adı geçen bölgelerde faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Bkz. M. H. Yinanç, *a.g.e.*, s. 185.

¹⁴ M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, İstanbul 1986, s. 86; Osman Turan, *Türkler Anadolu'da*, İstanbul 1973, s. 36.

¹⁵ Soğdak o zaman Çu havzasında yaşayan Türkleşmiş Soğdların ismiydi ve Seyhun boylarındaki Oğuz şehirlerinde Oğuzlar ile birlikte yaşıyorlardı. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, İstanbul 1981, s. 197.

¹⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, (Haz. Yücel Dağlı – Seyit Ali Kahraman), 4 - Kitap, İstanbul 2001, s. 89.

¹⁷ Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih- i Cihan Güşa II*, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara 1988, s. 146.

¹⁸ M. Fuad Köprülü, “Ortazaman Türk – İslam Feodalizmi”, *Belleten*, V/19, Ankara 1941, s. 332 – 333.

birlikte getirerek, Ahlat'ı bir Oğuz şehri yaptılar. Özellikle Ahlat'ı idare eden Türk beyleri, sayıları giderek artan Müslümanların ibadetlerini yerine getirebilmeleri için, yıkıntıları günümüze kadar ulaşmış olan, şehrin merkezindeki Ulu Camii inşa ettiler. Bununla da yetinmeyerek büyüyüp gelişen şehrin her mahallesine yeni cami ve mescitler yaptılar. Nitekim Ahlat'ı ziyareti sırasında Emir Kay Camii'nin (Cami-i Emir Kay) dört tarafındaki duvarlarının yüzeyindeki kitabeleri okuyan Evliya Çelebi, "Ahlat'ta otuz beş bin mihrap, iki bin medrese, bin hamam, iki bin han, bin darü'l- hadis, altı bin sıbyan mektebi (mekteb-i tıflan), sekiz yüz tekke (tekye-i dervişan), on sekiz bin çeşme (çeşme-i âb-ı revan), sekiz bin sebil (sebilhane-i cansitan), on bin Müslüman mahallesi (mahalle-i Müselman), iki yüz bin Müslüman evi (büyüt-ı Müselman), yetmiş bin ayan sarayı (saray-ı ayan), üç bin kervansaray (saray-ı karban-ı ayende vü revendegan), iki bin adet han (mihmanhane-i gureba-yı mücerreden), altı yüz bin dükkan, yüz elli mahallede türbe (kıbab-ı aliler) ve bedesten (bezzazistan), yedi yüz adet imaret (imaret-i darü'z-ziyafe-i cu'an), kırk bin mesire (mesiregah), dokuz yüz bin bağ ve bahçe ve yetmiş bin ziyaret yeri (ziyaretgah-ı aliye)" olduğunu kaydeder¹⁹. Her ne kadar burada verilen sayı fazla gibi görünse de, bu kayıtlardan anlaşılıyor ki, giderek artan Müslüman nüfusun maddî ve manevî ihtiyaçlarını karşılamak için, Ahlat'ta çok hızlı bir inşa faaliyetine girişildi ve Selçuklu devrinin en güzel eserleri de yine bu şehirde inşa edildi.

Ahlat aynı zamanda hatırı sayılır zenginlikte bir ticaret şehri idi. Şehre hakim olan Ahlatşâhlar, doğu – batı ticaretini ellerine geçirerek, kısa zamanda Ahlat'ı açık bir pazar yeri haline getirdiler. Anadolu'nun güney ve güneydoğu hudutlarından gelen ihraç malları ile İran'dan gelen emtia, coğrafyacıların "Antrabozan" dedikleri Trabzon limanı vasıtasıyla Ahlatlılar tarafından gemilerle İstanbul'a taşındı. Nitekim 1103 (H. 506) yılında "Ahlat gemileri Konstantiniye Denizi (Karadeniz)'nde battı ve bu gemilerde bulunan Ahlatlılar boğuldular"²⁰ rivayeti, gerçekten Ahlatlıların kendi sınırlarını aşarak komşu devletler ile ticari ilişkiye girdiklerini ve zenginleştiklerini gösterir. Bilhassa Ahlatşâhlar zamanında kaydedilen

¹⁹ Ayrıca "altı yüz bin ülaması (a'yanı uleması), dört yüz bin tabib (ulema-yı tabib), yüz bin cerrah ve yüz elli bin suleha-yı meşahiye ve niçe bin mazanne-i kerame kimesneleri ve heman kırk bin fetva sahibi mazahib-i erba'ada şeyhülislamı ve yetmiş bin sadat-ı kiramı ve altı kere yüz bin pürsilah askeri taifesi ve kırk bin pabanı ve iki bin yerde mahkeme-i şer-i Resul-i mübini ve yedi yüz adet hakimi örfi ve üç bin kapan ümenaları ve yaylalarının damenlerinde üç bin gar-ı yetimanlar var kim hala zahirdir." Bkz. E. Çelebi, a.g.e., s. 92.

²⁰ İbnü'l – Ezrak, a.g.e., s. 46; F. Sümer, *Yabanlu Pazarı Selçuklular Devrinde Büyük Fuar*, İstanbul 1985, s. 7; O. Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri*, s. 90.

sosyal, iktisadi ve kültürel ilerlemeden ötürü, Müslümanların güven içinde yaşadıkları, abidlerin ve zahidlerin kaynağı, imamların, hafızların yurdu ve İslâm'ın kubbesi “*Kubbetü'l – İslâm*” sıfatını taşıyan Ahlat'ta²¹, tıp, felsefe, astronomi, kimya ve tasavvuf alanında birçok değerli bilim adamı yetişti. Bunlar arasında Şeyh Maksud bin İdris el-Ahlatî (alim), Muhammed bin Ali Seyyid Hüseyin Ahlatî (cifir), Mevlana Muhyiddin Ahlatî (Matematik ve astronomi), Muhammed bin Ali el - Hilatî (hukukçu), Necmeddin Eyyüb bin Aynuddevle el - Hasib el - Hilatî (astronomi), Ali bin Ahmed bin Hebel (Hübel) Mühezzibuddin Ebu'l Hasan el - Bağdadî (tıp), Muhammed bin İbad bin Melik Davud el - Hilatî (İslam hukukçusu), Ali bin Muhammed bin el - Hasan el Hilatî (alim), Muhyiddin Muhammed bin Muhammed el - Hilatî (mutasavvıf), Şeyh Hüseyin Ahlatî (tıp ve felsefe), İbrahim bin Abdullah el - Hilatî (tıp ve kimya), Şeyh Mustafa Ahlatî (sufi), Şeyh Ali Ahlatî (sufi) ve Muhammed bin el - Muhayyis el - Hilatî (tarihçi) sayılabilir²².

Gerçekten Ahlatşâhlar döneminde ilim, din ve sanat erbabı kimseler himaye edilerek Ahlat'taki bilimsel ve kültürel gelişmeye zemin hazırlandı. Ahlatşâhlar ülkesinde yaygın olan ahiler²³, ahilik kurumunun amaçlarından biri olan ilmi, sanat alanında uygulamaya koyarak pratiğe dönüştürdüler. Bilhassa Selçuklu, Mengüçöklü ve Saltuklu ülkesinde inşa edilen bir çok anıtsal yapı, Ahlat'ta yetişen bu mimarlara aittir. Bunlar arasında, Divriği Ulu Cami ve Şifahane'sini inşa eden Hurrem - Şah bin Mugis el - Hilatî²⁴, Konya Alaeddin Cami'sini inşa eden el - Hac Mengümberti el - Hilatî²⁵, Tercan Mama Hatun Türbe ve Kervansarayı'nı inşa eden Ebu'n-Nema bin Mufaddulu'l-Ahval el - Hilatî'yi sayabiliriz²⁶. Vakıa Anadolu'da ahi

²¹ İbn Bibi, *El Evamirü'l – Ala'ıye Fi'l – Umuri'l – Ala'ıye (Selçuk Name)*, I, (Çev., Mürsel Öztürk), Ankara 1996, s. 382; İbn Bibi, *Selçuknâme*, (Çev. Mükrimin Halil Yinanç, Haz. Refet Yinanç, Ömer Özkan), Ankara 2007, s. 119; O. Turan, *a.g.e.*, s. 109.

²² A. Beygu, *Ahlat Kitabeleri*, İstanbul 1931, s. 100 - 104; Ayrıca geniş bilgi için bkz. Rahmi Tekin, *Ahlat Tarihi*, İstanbul 2000, s. 169 - 177.

²³ Gerçekten Ahlat'ta yer alan mezar taşlarında sanatçı isimlerinin yanı sıra “ahi” ve “feta” kelimelerine rastlanması bunu doğrulamaktadır. Nitekim Muhammed b. Nuru'd-din Osman b. Ebi Şeref'in şahideli lahdı üzerinde, “(Bu kabir) mevlâ, çok okuyan, said, feta, alim, abid, zahid vari, geçeği arayan, fazilet sahibi, hac şehidi Ebi'l- Hayrat b.Nuru'd-din Osman b. Şeref'in”; Hoca Muhammed b. Hüseyin b. Hasan b. Ahî Kadı'nın şahideli lahdı üzerinde de, “Ey Allah! Burada yatana rahmetin ve şefkatine lütfeyle. Bu lâhid merhum Ahî kadı oğlu mağfur Hasan oğlu merhum Hüseyin oğlu said, şehid, şabb, hafız, kısa ömürlü, güzel yüz ve endamlı, muradına erememiş, yüce Allah'ın gufranına ve rahmetine muhtac Hoca Muhammed'indir Allah onları affetsin” diye yazmaktadır. Beyhan Karamağaralı, *Ahlat Mezar Taşları*, Ankara 1992, s. 136 - 137, 201 - 202, Kat. No. 52, 107.

²⁴ Suut Kemal Yetkin, *Türk Mimarisi*, Ankara 1970, s. 70; Rahmi Tekin, *a.g.e.*, s. 180.

²⁵ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, Ankara 1990, s. 163.

²⁶ A. Beygu, *a.g.e.*, s. 100.

teşkilatının ortaya çıkmasından önce, Azerbaycan ve Ahlatşâhlar ülkesinde ahi birlikleri vardı.²⁷ Ahilerin hemen hepsi ya Azerbaycan, ya da Ahlatşâhlar ülkesinden gelmişlerdi. Anadolu'da ahi teşkilatının baş mimarı sayılan debbağların (derici esnafı) piri olan ve Ahi Evren diye ünlenen Hacı Nâsîrî'd-din Mahmud Hoylu, Ahi Türk ve kardeşi Ahi Başara Urmiyeli idi. Hoy ve Urmiye o dönemde Ahlatşâhlar ülkesine bağlı idi. Yine tacir Ahlatlı Mevdud'un oğulları olup Konya Ereğli'ye yerleşen Ahi Şihabü'd-din Çoban ve Ahi Bedre'd- din Yaman da Ahlatlı idiler. Ahiliğe gönül veren bu iki kardeş Kayseri'de Türkmen asıllı Şeyh Evhadü'd-din Hâmid el - Kirmânî'nin hizmetinde bulunduktan sonra, Konya - Ereğli'de bir cami ve bir imaret inşa ederek hizmette bulunmuşlardı²⁸. İşte Ahlat'taki bütün bu kültürel zenginlik, kuvvetli bir sosyal ve iktisadî kalkınmanın sonucunda gerçekleşti.

Öyle ki arkeolojik kalıntı ve metinlerden de anlaşıldığına göre²⁹ on ikinci yüzyılda Ahlat'ın boyu on bir kilometre, eni beş kilometre büyüklüğe ve nüfusu da tahminen üç yüz bin civarına ulaşarak İslâm dünyasının en büyük şehirleri arasına girdi. Pek tabii ki Ahlat'ın bu kadar büyümesi ve nüfusunun bu kadar çok artmasının sebebi, Malazgirt Savaşı'ndan sonra yöreye gelen Oğuzların (Türkmenler) Ahlat'ı yurt edinmeleri ve ticareti geliştirmeleriydi. Bunlar arasında muhtelif Oğuz boylarına mensup kitleler olduğu gibi, Osmanlıların mensup bulunduğu Kayı boyu da vardı. Kayı boyu XI. yüzyılda diğer Oğuz boyları gibi büyük kitleler halinde Anadolu'ya gelmiş ve küçük gruplar halinde ülkenin çeşitli bölgelerine yerleşmişlerdi³⁰. Bunu Anadolu'da yer alan Kayı ismini taşıyan köy adları kanıtlamaktadır³¹.

Ne var ki, Ahlat'ın iktisadi ve içtimai bakımından parlak bir durumda olması, bütün komşu devletlerin Ahlat'a sahip olma isteğini arttırdı. Nitekim Ahlatşâhlar ülkesine sahip olmak isteyen Erzurum meliki Tuğrul Şah'ın Ahlat şâhi Balaban'ı öldürmesi üzerine, Ahlat, Melik Adil'in oğullarından Melik Necmeddin Evhâd'ın eline geçti (604/1207). Böylece bir asırdan fazla sürmüş olan Ahlat merkezli Ahlatşâhlar Devleti de sona ermiş oldu (604/1207). Bu sırada Melik Necmeddin Evhâd kendisine muhalefet

²⁷ O. Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri*, s. 122 - 123; A. Yaşar Ocak, *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul 2010, s. 36.

²⁸ Mikail Bayram, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Konya 2005, s. 62 - 63, 84.

²⁹ Beyhan Karamağaralı, "Ahlat Seramik Ekolü", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Dergisi*, V, Ankara 1982, s. 397.

³⁰ F. Köprülü, *a.g.e.*, s. 123 - 130.

³¹ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri - Boy Teşkilatı - Destanları*, Ankara 1967, s. 412 - 414.

eden şehir halkından pek çok kimseyi öldürerek şehrin ileri gelenlerinden bir grubu da Meyyafarikin (Silvan)'e sürgün etti³².

Burada yeri gelmişken ifade edelim ki, Kayı aşiretinin Anadolu'ya göç etmeden önce, Türkmenistan sınırları içinde bulunan Horasan'ın Mâhân (Yeni Merv) şehrinde yaşadığı rivayet edilmektedir³³. Murgap deltasının aşağı kısmında şimdiki Yeni Merv'in yerinde kurulmuş olan Mâhân³⁴ sağlıklı havası ile oldukça güzel bir şehirdi³⁵. Geleneğe göre, Yeni Merv, yani Mâhân muntikasında göçebe bir hayat süren Osmanlıların ataları Kayı Boyu, Moğol istilasından kaçarak Anadolu'nun doğusunda yer alan Ahlat ve çevresine göç edip yerleştiler. Sonraki yıllarda da Osmanlı tarihçileri, Mâhân'ı Osmanlıların ata şehri olarak kaydettiler³⁶.

Nitekim Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihannüma* adlı eserinde Osmanlıların ecdadının ve onların mensup olduğu Oğuz - Türkmen boylarının Anadolu'nun fethi ile birlikte Anadolu'ya göç ederek, Ahlat bölgesinde 170 sene kadar yaşadıklarını³⁷; aynı şekilde İdris-i Bitlisi de, *Heşt Bihişt* (Sekiz Cennet) adlı Farsça eserinde, Osmanlıların ecdadı Kayı Han kabilesinin Tevâif-i Mülûk döneminde Ahlat'ta yaylayıp kışlamağa başladıklarını, bu şekilde Cengiz ve Harezmi devletlerinin fitne, fesat ve tehlikelerinden uzakta emniyet içinde yaşadıklarını, o devirde Ahlat'ta Ermen diye bilinen Balaban ve Melik Eşref'in bulunduğunu, adı geçen yöneticiler ile onların valilerinin güzel ahlak sahibi olan, insaf ve adalet vasfı

³² İbnü'l Esir, *a.g.e.*, C. XII, s. 228 – 230, 231 – 232; O. Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 105 – 106.

³³ Mahan şehri meşhur sufi derviş Nimetullah'ın mezarının olduğu yerdir. O 1431 yılında 100 yaşını geçmiş şekilde ölmüştür. Şair Hafız'ın bir arkadaşı olduğu da söylenir. X. yüzyıl kaynakları burada genellikle Arapların yaşadığını kaydeder. Kalenin yakınında bir cami bulunmakta ve kalenin etrafı bir hendekle çevrilidir. Cami şehrin tam ortasındadır. Bir günlük yürüyüş mesafesinde bahçeler vardır ve bu bahçeler bir kanal aracılığıyla sulanır. G. Le Strange, *The Lands of The Eastern Caliphate*, Cambridge 1905, s. 307.

³⁴ V. V. Bartold, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, (Çev., Ahsen Batur), İstanbul 2010, s. 304; Z. V. Togan, *Bugünkü Türk İli Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1981, s. 233.

³⁵ Orta çağ kaynaklarında Mâhân ve Khabiş'in sağlıklı havası ile çok güzel şehir olduğunu ve bu şehirlerden bir kısmının dağlara, bir kısmının da bozkırda (step) konumlandırıldığı kaydedilir. *Hudu al- Âlam (The Regions of The World)*, (Translated and Explained by V. Minorsky), London 1937, s. 125.

³⁶ Rene Grousset, *Stepler İmparatorluğu, Attila, Cengiz Han, Timur*, (Trc. Halil İnalçık), Ankara 2011, s. 250; Orhan Tan, *Merv*, Ankara 2000, s. 128.

³⁷ Mehmed Neşri, *Kitab- ı Cihan – Nüma, Neşri Tarihi*, (Yay. Faik Reşit Unat – Mehmed A. Köymen), C. I, Ankara 1987, s. 57 - 65; Mevlânâ Mehmed Neşri, *Cihânnüma (Osmanlı Tarihi) (1288- 1485)*, (Haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2008, s. 31 - 33; Herbert Adams Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, (Haz. Mustafa Everdi), Ankara 1989, s. 17 - 18.

taşıyan Kayı kabilesini her yerde övüp dile getirdiklerini kaydeder³⁸. Burada ismi geçen Melik Balaban (603-604 = 1206-1208) Ahlatşahların son hükümdarıydı. Yukarda da belirttiğimiz üzere, Eyyubîlerin Ahlat'ı kuşatması üzerine Erzurum Meliki Tuğrul Şah'tan yardım isteyen Balaban, maalesef onun ihanetine uğrayarak öldürülmüştü. Balaban'ın öldürülmesi, Ahlatşahların sonu oldu³⁹. Bu da bize, Osmanlıların ecdadı Kayı Kabilesi'nin Moğollardan önce Ahlat'ta yaşadıkları göstermektedir.

Heşt Bihişt'ten sonra yazılan bütün Osmanlı tarihleri ve diğer umumi tarihler, aynı şekilde Osmanlıların ecdadının Ahlat'ta bir müddet kaldıklarını naklederler⁴⁰. Bunu destekleyen önemli belgelerden birisi de, Alâeddin Selçukî tarafından Osman Şah Gazi'ye irsal olunan bir berat suretinde geçen kayıttır⁴¹. Bu kayıtta, Osmanlıların atalarının Turan'dan İran'a, İran'dan da Ahlat'a göç ettikleri yazılıdır.

İşte Osmanlıların bir süre kaldığı ve Osmanlıların atası sayılan Kaya Alp Bey (Kuba Alp Bey) ile⁴² diğer önemli şahsiyetlerin mezarlarının da bulunduğu var sayılan Ahlat, Osmanlı padişahları tarafından ata şehri olarak ziyaret edilmiştir⁴³. Nitekim gerek Kanuni Sultan Süleyman⁴⁴, gerekse IV. Murad doğuya yaptıkları seferler sırasında, bizzat Ahlat'a uğrayarak dünyanın en büyük mezarlıklarından biri olan⁴⁵, Selçuklu Mezarlığı'nı

³⁸ İdris - i Bitlisî, *Heşt Bihişt*, (Haz. M. Karataş, Selim Kaya ve Yaşar Baş), C. I, Ankara 2008, s. 73 - 74.

³⁹ İbnü'l- Esir, *a.g.e.*, s. 228 - 230; Faruk Sümer, "Ahlat Şehri ve Ahlatşahlar", *Bellekten*, C. L/197, Ankara 1986, s. 487 - 488; Rahmi Tekin, *a.g.e.*, s. 71 - 74.

⁴⁰ Hoca Sadettin Efendi, *Tacüt- Tevarih I*, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1992, s. 25 - 27; Hadîdî, *Tevârih- i Âl- i Osman (1299 - 1523)*, (Haz. Necdet Öztürk), İstanbul 1991, s. 26 - 27; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiü'd- Dîvel Osmanlı Tarihi (1299 - 1481)*, (Haz. Ahmet Ağırakça), İstanbul 1995, s. 58 - 66; Anonim, *Kitâb- ı Tevârih-i Âl-i Osmân*, (Haz. Vehbi Günay), İzmir 2011, s. 18 - 19; Solak - zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, *Solak - Zâde Tarihi*, (Haz. Vahid Çabuk), C. I, Ankara 1989, s. 11 - 13.

⁴¹ Adı geçen beratın sureti özel kütüphanemizde mevcut olan Münşeât defterinde yer almaktadır.

⁴² Celaleddin Harezşah'ın Ahlat'ı kuşattığı sırada, Ahlat'ta oturan Kaya Alp'in hastalanarak seksen beş yaşında vefat ettiği (624/1226) ve Ahlat'ta defnedildiği kaydedilmektedir. Bkz. Bayatlı Mahmud oğlu Hasan, *Câm-ı Cem - Âyîn*, (Sad. Fahrettin Kırzioğlu), *Osmanlı Tarihleri I'de*, İstanbul 1949, s. 391 - 393; M. Fahrettin Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 420 - 422.

⁴³ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s. 94.

⁴⁴ Matrakçı Nasuh'a göre, Kanuni Sultan Süleyman İrakeyn Seferi dönüşü (5 Ağustos 1535) Ahlat'a gelerek, tahtını günümüzde aynı adla anılan *Taht-ı Süleyman Mahallesi*'nde kurdu ve Ahlat'ta bulunduğu sırada bölgenin beyleri ve ileri gelenlerini huzuruna kabul ederek hilatlar giydirdi. Bkz. Nasihu's - Silahî (Matrakçı), *Beyan-ı Menzil-i İrakeyn-i Sultan Süleyman Han*, (Haz. Hüseyin G. Yurdaydın), Ankara 1976, s. 41, 105 - 106.

⁴⁵ Bu konuda bkz. Beyhan Karamağaralı, *Ahlat Mezar Taşları*, Ankara 1992.

ziyaret etmişlerdir⁴⁶. Esasen eski bir saltanat âdeti olan bu şekildeki mezar ziyaretlerini yeni tahta çıkmış olan Osmanlı padişahları da yerine getirmişlerdi. Nitekim Yavuz Sultan Selim tahta ilk çıktığında, Bursa'ya gidip imparatorluk ailesinin mezarlarını ziyaret ettiği gibi, Osmanlı saltanat makamını elde etmek isterken isyan eden Şehzade Cem'in dahi⁴⁷ mezarını ziyaret etmeden oradan ayrılmamıştır⁴⁸.

SONUÇ: Selçuklu ve Osmanlı tarihi açısından hatırı sayılır bir öneme sahip olan Ahlat, Doğu Anadolu'da yer alan önemli tarihî ve kültürel merkezlerden biridir. Bu merkez, zamanın bütün tahrip ve ihmallerine rağmen, kısmen olsun varlığını koruyabilmiştir. Ancak bu haliyle bile, Türk milletinin tarihî ve kültürel kimliğini yansıtan önemli bir merkezdir. Tabiatı ile yalnız Selçuklu dönemi ile değil, bütün geçmişi ile araştırılmalı, korunmalı ve sağlıklı bir şekilde gelecek nesillere aktarılmalıdır.

KAYNAKÇA:

Anılı Kadı Burhaneddin, *Enisu'l - Kulûb*, (neşr. Fuad Köprülü), “*Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları*”, *Belleten*, VII/27, Ankara 1943.

Anonim, *Kitâb- ı Tevârih-i Âl-i Osmân*, (Haz. Vehbi Günay), İzmir 2011.

Anonim, *Tevârih- i Âl - i Osman* -F. Giese neşri- (Haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992.

Aslanapa, Oktay, *Türk Sanatı*, Ankara 1990.

Aşıkpaşaoğlu Tarihi, (Haz. A. Nihal Atsız), Ankara 1985.

Bartold, V. V, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, (Çev., Ahsen Batur), İstanbul 2010.

⁴⁶ Süheyl Ünver, “Ahlat'tan Geçerken”, *Hayat Tarih Mecmuası*, 2/8, Eylül 1971, s. 6 – 9; M. Tayyib Gökbilgin, “Süleyman I.”, *İA.*, C. XI, s. 118; Faruk Sümer, *Selçuklu Devrinde Doğu Anadolu Türk Beylikleri*, s. 62.

⁴⁷ Bilindiği üzere 21 Şubat 1495'te Napoli'de ölen Cem'in cesedi Sultan Beyazid'in talebi üzerine 1499 senesi başlarında Napoli kralı Frederic tarafından Türkiye'ye gönderilmiş ve Bursa'da Şehzâde Mustafa'nın, yani büyük biraderinin yanına defnedilmiştir. Bundan dolayı türbe daha çok “Cem Sultan Türbesi” diye bilinir. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, Ankara 1988, s. 174; Hakkı Önkâl, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara 1992, s. 85.

⁴⁸ M. Asım Çalıkoğlu, *Sümbül Efendi ve Merkez Efendi'nin Hayatı ve Hüviyetleri*, İstanbul 1957, s. 17.

Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan, *Câm-ı Cem - Âyîn*, (Sad. Fahrettin Kırzioğlu), *Osmanlı Tarihleri I'de* İstanbul 1949.

Bayram, Mikail, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Konya 2005.

Beygu, Abdurrahim Şerif, *Ahlat Kitabeleri*, İstanbul 1932.

Chan, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev.: Yıldız Moran), İstanbul 1984.

Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, *Tarih- i Cihan Güşâ II*, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara 1988.

Çalıkoğlu, M. Asım, *Sümbül Efendi ve Merkez Efendi'nin Hayatı ve Hüviyetleri*, İstanbul 1957.

Çetinkaya, Nihat, *Iğdır Tarihi*, İstanbul 1996.

Ebu'l – Fida, *el – Muhtasar fi Ahbar el – Beşer*, II, İstanbul 1286.

Ebü'l- Hayr-ı Rumi, *Saltuk - Name, II*, (Haz. Şükrü Haluk Akalın), İstanbul 1988.

Emecen, Feridun M, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2003.

Et – Tikritî, *El – Eyyubiyân Fi Şimali'ş Şam ve'l Cazire*, Beyrut 1981.

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, (Haz. Yücel Dağlı – Seyit Ali Kahraman), 4 - Kitap, İstanbul 2001.

Gibbons, Herbert Adams, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, (Haz. Mustafa Everdi), Ankara 1989.

Gökbilgin, M. Tayyib, “ Süleyman I.”, *İA.*, C. XI.

Grousset, Rene, *Stepler İmparatorluğu, Attila, Cengiz Han, Timur*, (Trc. Halil İnalçık), Ankara 2011.

Hadîdî, *Tevârih- i Âl - i Osman (1299- 1523)*, (Haz. Necdet Öztürk), İstanbul 1991.

Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't- Tevârih I*, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara 1992.

Hudu al - Âlam. (The Regions of The World), (Translated and Explained by V. Minorsky), London 1937.

İbn Bibi, *El Evamirü'l – Ala'ıye Fi'l – Umuri'l – Ala'ıye (Selçuk Name)*, I, (Çev., Mürsel Öztürk), Ankara 1996.

İbn Bibi, Selçuknâme, (Çev. Mükrimin Halil Yınanç, (Haz. Refet Yınanç, Ömer Özkan), Ankara 2007.

İbnü'l - Esir, *İslam Tarihi (El- Kamil Fi't – Tarih Tercümesi)*, Çev. Abdulkerim Özaydın, C. IX- XII, İstanbul 1987.

İbnü'l – Ezrak, *Meyyafarikin ve Amid Tarihi (Artuklular Kısmı)*, (Türkçe çev, Ahmet Savran), Erzurum 1992.

İdris – i Bitlisî, *Heşt Bihişt*, (Çev. Mehmet Karataş – Selim Kaya – Yaşar Baş), C. I, Ankara 2008.

Karamağaralı, Beyhan, “Ahlat Seramik Ekolü”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Dergisi*, V, Ankara 1982.

Karamağaralı, Beyhan, *Ahlat Mezar Taşları*, Ankara 1992.

Kırzioğlu, M. Fahrettin, *Kars Tarihi*, C. I, İstanbul 1953.

Köprülü, M. Fuad, “Ortazaman Türk – İslam Feodalizmi”, *Belleten*, V/19, Ankara 1941.

Köprülü, M. Fuad, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, İstanbul 1986.

Köymen, Mehmet Altay, *Selçuklular Devri Türk Tarihi*, Ankara 1989.

Mehmed Neşrî, *Kitab - ı Cihan – Nüma, Neşrî Tarihi*, (Yay. Faik Reşit Unat – Mehmed A. Köymen), C. I, Ankara 1987.

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiü'd- Düvel Osmanlı Tarihi (1299- 1481)*, (Haz. Ahmet Ağırakça), İstanbul 1995.

Nasihü's- Silahî (Matrakçı), *Beyan-ı Menzil-i İrakeyn-i Sultan Süleyman Han*, (Haz. Hüseyin G. Yurdaydın), Ankara 1976.

Nesevi, *Celeddin Harezşah*, (Terc. Necip Asım) İstanbul 1934.

Oruç Beğ Tarihi, (Haz. Atsız), İstanbul 1972.

Önkal, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara 1992.

Roux, Jean Poul Roux, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, (Çev. Lale Arslan), İstanbul 2001.

Solak - Zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, *Solak - Zâde Tarihi*, C.I, Haz. Vahid Çabuk, Ankara 1989.

Strange, G. Le, *The Lands of The Eastern Caliphate*, Cambridge 1905.

Sümer, Faruk, “Ahlat Şehri ve Ahlatşahlar”, *Belleten*, L/197, Ağustos 1986.

Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri – Boy Teşkilatı – Destanları*, Ankara 1967.

Sümer, Faruk, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu Türk Beylikleri*, Ankara 1990.

- Sümer, Faruk, *Yabanlu Pazarı Selçuklular Devrinde Büyük Fuar*, İstanbul 1985.
- Tan, Orhan, *Merv*, Ankara 2000.
- Taneri, Aydın, *Celâlü'd-din Hârizmşâh ve Zamanı*, Ankara 1977.
- Togan, Zeki Velidi, *Bugünkü Türk İli Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1981.
- Togan, Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981.
- Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1980.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk – İslam Medeniyeti*, İstanbul 1969.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971.
- Turan, Osman, *Türkler Anadolu'da*, İstanbul 1973.
- Urfalı Mateos, *Vakayiname (952 – 1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1131 – 1162)*, Türkçeye Çev. Hrant D. Andreasyan, Ankara 1987.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. I - II, Ankara 1988.
- Ünver, Süheyl, "Ahlât'tan Geçerken", *Hayat Tarih Mecmuası*, 2/8, Eylül 1971.
- Yetkin, Suut Kemal, *Türk Mimarisi*, Ankara 1970.
- Yinanç, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944.